

ЕМПИРИЧНА ОСНОВА ЗА КОНСТРУИРАНЕ НА ЕТАТИСКИ ТЕОРИИ ЗА ПРАВОТО В ДОКТРИНАТА НА ТРАДИЦИОННИЯ БЪЛГАРСКИ ПРАВЕН ПОЗИТИВИЗЪМ

Пламен Митков Калев

EMPIRICAL BASIS FOR CONSTRUCTING ETATIST THEORIES OF LAW IN TRADITIONAL BULGARIAN DOCTRINE LEGAL POSITIVISM

Plamen Mitkov Kalev

Abstract: This article is an attempt to find the reasons leading to the construction etatist of theories law doctrine of traditional Bulgarian legal positivism.

Key words: legal positivism, empirical basis, etatist theories of law

Етатистките правни теории са конструирани посредством приложение на позитивисткия подход към правото. В английската юриспруденция тези теории се появяват през 30-те и 40-те години на XIX век, а в континенталната правна мисъл тяхната поява следва да се отнесе към втората половина на същия век. Това е времето, в което се заражда позитивизмът като подход към правото – респективно в Англия и на континента. В тази връзка етатистките теории за правото се явяват ранните форми в развитието на правния позитивизъм, които в историята на политическите и правните учения е прието да се означават като традиционен правен позитивизъм.

Доминиращото присъствие на етатистки теории за правото в рамките на една позитивистка доктрина, независимо от нейния национален произход, дава основание тази доктрина да бъде определена като традиционен правен позитивизъм. Доколкото в доктрината на българския правен позитивизъм от първата половина на XX век преобладават преди всичко етатистки теории за правото, то тази доктрина следва да се определи като традиционен правен позитивизъм.

Етатистките теории за правото се явяват теоритична рефлексия в правната мисъл на правно-политическите условия на живот в обществото. В този ред на мисли конструираните в доктрината на българския правен позитивизъм етатистки теории за правото представляват теоретична рефлексия в българската правна мисъл на правно-политическите условия в страната от последните десетилетия на XIX век и първата половина на XX век. Това е така, защото изградени посредством инструментариума на позитивисткия подход към правото, етатистките правни теории са резултат от сетивното възприемане и последващо описание на емпиричната правно-политическа действителност. Поради тази причина преди да се разкрие съдържанието на етатистките теории за правото, формулирани от представителите на българския традиционен правен позитивизъм, е необходимо да се проведе един исторически преглед на правно-политическите условия в страната от края на XIX век до средата на XX век, в които правно-политически условия следва да се намери оправдание за етатисткия дух в българската правна мисъл от този период.

На 10 февруари 1879г. в сградата на бившия турски конак, в старопрестолния български град Велико Търново, се откриват заседанията на Учредителното събрание. Натоварено по силата на Берлинския договор с учредителна власт и конституирано от назначени, участващи по право и изборни народни представители, това първо след Освобождението народно събрание на българите има нелеката задача да утвърди изработения от руската юриспруденция, под наблюдението на Великите сили, проект за учредителен акт на новата българска държава. В изпълнение на тази задача, след няколко месеца на многократни сблъсъци между оформилите се по време на събранието първи български политически формации на либерали и консерватори, на 16 април 1879 г. е приета първата българска конституция.

С влизането си в сила, нормите на Търновската конституция възстановяват българската държава по образец на европейските суверенни държави с национални правни системи. Появата на тези държави през XIX век дифинитивно се свързва с приемането на конституции. По пътя на дипломатията този процес винаги е насърчаван от страна на Великите сили. Създаването на суверенна българска държава обаче съвсем не е по техните нрави. Във факта на нейното присъствие на политическата карта на Балканския полуостров, Великите сили виждат опасността от една силна държава с преобладаващо руско влияние. С наличието на подобни опасения следва да се обясни проявената, в редица относими към премирието между Русия и Турция съглашения, воля от представителите на западните сили да ограничат всяка възможност за създаване на суверенна държава на българите. Водими от своите политически интереси, Великите сили вземат решение да разделят освободените български земи на две области – Княжество България и Източна Румелия – и двете с два различни международни статута, нито единия от които не е на суверенна държава. Водими все от своите политически интереси, Великите сили предвиждат изготвяне и приемане на два различни учредителни акта за двете области. Предвижда се тези актове да бъдат изготвени и приети във формата на органически устави вместо конституции, с което допълнително се подчертават ограниченията за българската държавност.

Един такъв статут на освободените български земи в международните отношения е неприемлив както сред руските юридически среди, така и сред българския народ.

Първото противопоставяне срещу проявения стремеж от страна на Великите сили да диктуват правно-политическия живот в освободените земи изхожда от средите на натоварената с изготвянето на Проект за органически устав на Княжество България руска юриспруденция. С аргумента, че турският комисар и делегатите на западните европейски държави имат единствено право да наблюдават дейността на руския императорски комисар, но в никакъв случай да се намесват в изработването на самия органически устав, руските юристи успяват умело парират всякакви опити на европейските делегати да вземат непосредствено участие в неговата подготовка.

В същото време авторите на Проекта за органически устав на Княжество България преследват сериозни амбиции. Основната задача, която си поставят представителите на руската юриспруденция при подготовката на учредителния акт на младата българска държава е в учредителните норми да намерят отражение модерните за времето течения в науката за конституционното право. В изпълнението на тази задача руските юристи се виждат затруднени. Основната причина за това е липсата на достатъчно традиции в руския конституционализъм. От традиции обаче не е лишена западната юриспруденция. В тази връзка авторите на проекта се виждат

принудени в работата си по неговата подготовка да ползват постиженията на европейския конституционализъм. По този начин представителите на руската юриспруденция не само ограничават всяка възможност за пряко и респективно негативно влияние от страна на Великите сили при изработването на Органически устав на Княжество България, но и противно на проявената в международните отношения воля изработват проекта за учредителен акт на младата българска държава по образец на европейските суверенни държави с национални правни системи, с което е направена първата стъпка към създаването на благоприятна правно-политическа среда за бъдещо конструиране на етатистки теории за правото в българската правна наука.

Изключителни заслуги за успешното преодоляване на международните ограничения за българската държавност и следователно за създаването на благоприятни правно-политически условия за конструиране на етатистки теории за правото в българската правна наука след Освобождението следва да се признаят и на учредителите, утвърдили окончателно текстовете на Търновската конституция. Техните приноси най-общо могат да бъдат сведени в две насоки:

Първо, народните представители, взели участие в Учредителното събрание, проявяват изключителна воля да приближат текстовете на учредителния акт още по-плътнo до съдържанието, установено в текстовете на европейските конституционни модели, с което на практика преодоляват приетите на Берлинския конгрес формални ограничения за българската държавност.

Второ, в ръцете на учредителите, иначе добре подготвеният проект за Органически устав на Княжество България е моделиран по начин, чувствително засилващ изявите на държавен суверинитет, недопустими по силата на Берлинския договор. Примери в това отношение са: преодоляване на юридическата форма на учредителния акт – вместо Органически устав учредителите утвърждават Конституция на Княжество България, израз на суверенната българска държава; учредителите отхвърлят залегналото в договора от Берлин изискване българският княз да се утвърждава от Великите сили; в текстовете на Търновската конституция при определяне на държавната форма умишлено се пропуска да се отбележи васалната зависимост, в която княжеството се намира спрямо „Блестителната порта“, както и функциите на монарха значително надхвърлят традиционните за такива васални владетели; учредителите утвърждават и символи на суверенната българска държава, като вместо натоварената със скромна дума „белег“ на държавата те употребяват изразяващата гордостта на един народ дума „герб“ на държавата и макар в Органически устав да липсва текст за българското знаме, от такъв Търновската конституция не е лишена.

Въпреки редицата международни ограничения на българската държавност, в крайна сметка текстовете на Търновската конституция възстановяват българската държава по образец на суверенните държави с национални правни системи. Изградената правна система на Княжество България, за разлика от действалата до момента османска правна система, не притежава характеристики като плурализъм и комплицираност, произтичащи от интернационалния характер на османското право и пряко свързаното с този характер едновременно действие на правни източници от различен порядък. Правната система в младата българска държава се централизира, а в основен източник на правото се утвърждава законът. Последният притежава безспорни правно-технически предимства спрямо всеки друг източник на правото в дадена правна система. Такива предимства са: яснота на текста; системност и ста-

билност. Посредством тези правно-технически качества на закона се парира всякаква възможност при организирането и функционирането на българската правна система да се прокрадне несистематизираността на османското право.

Едновременно с това законът е носител на политическа легитимност, защото се явява акт на суверенния парламент. В текстовете на първата българска конституция, учредителите залагат конституционния принцип за разделение на властите, съгласно който Парламентът е обявен за единствения държавен орган, който поради начина си на конституиране – пряко от народа – може да бъде единствен изразител на народния суверинитет и поради това единствен творец на право. Категоричен в този смисъл е текстът на чл.44 от Търновската конституция, съгласно който: „Ни един закон не може да се издаде, допълни, измени и отмени, докле той по-напред не се обсъди и приеме от народното събрание, което има право така също и да тълкува неговия истински смисъл“. Визираната категоричност се запазва и в случаите: „Ако би държавата се заплашвала от някоя външна или вътрешна опасност, а народното събрание не би могло да се свика...“. В условията на извънредни ситуации, при които свикването на народното събрание е невъзможно на основание текста на чл.47 от Търновската конституция се дава правната възможност на княза „...по представление на министерския съвет и под общата отговорност на министрите...“ да издава наредби и да прави разпореждания, които се ползват със задължителна сила на закон. За да не се допусне накърняване на принципа за разделение на властите и в същото време да се даде възможност за бързи и адекватни решения в условията на извънредни ситуации чрез възможностите на законодателната власт при невъзможност да се свика народното събрание, Търновската конституция поставя изискването извънредните наредби и разпореждания на княза, имащи сила на закон да се предоставят за одобрение на първото свикано след това народно събрание.

Едно такова особено място на закона в континенталните правни системи характеризира тогавашните общества като легцентрични. В такова се превръща и българското общество след влизането в сила на Търновската конституция. По този начин не само в масовото съзнание на европейците правото се идентифицира със закона, но и за тогавашния българин – правото това е законът.

И така, след като представителите на традиционния български правен позитивизъм съгласно изискванията на опитната методология подлагат на сетивно възприемане и последващо описание една такава, сътворена от текстовете на Търновската конституция правно-политическа реалност, в която суверенната българска държава посредством суверенния парламент е единствен автор на правни норми и единствен авторитет, който налага правна принуда, няма как да не поддържат залегналото в сърцевината на етатистките теории за правото твърдение, че правото, това е волята на държавата. С изграждането на етатистки теории за правото младата българска юриспруденция застава изцяло на позициите на традиционния правен позитивизъм. Важно значение за това, както стана ясно, има създадената от Търновската конституция правно-политическа реалност в страната по повод организацията и функционирането на публичната власт.